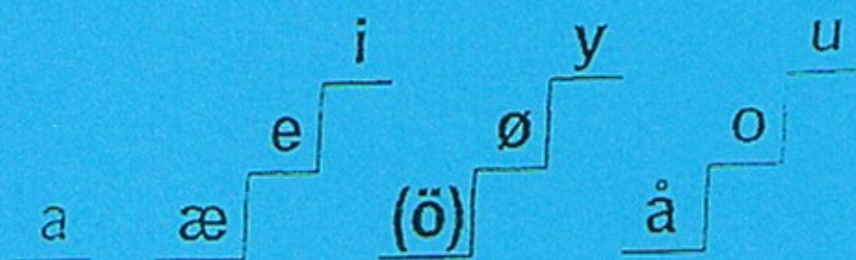

B. SKOULUND LARSEN

SYSTEMATISK
STAVEINDLÆRING

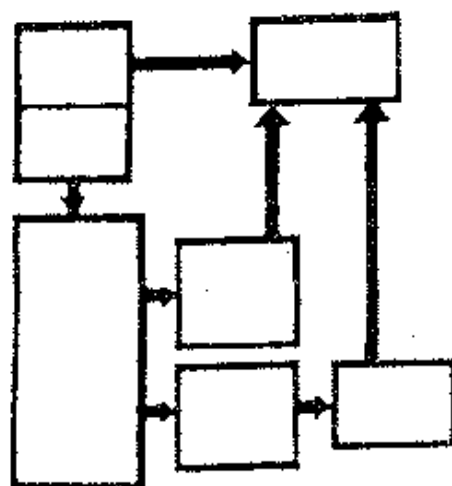
ELEVHÆFTE.

System-dansk

B. SKOULUND LARSEN

SYSTEMATISK
STAVEINDLÆRING

System-dansk

Udgivet af SKOLA-SYSTEM, Nordvestpassagen 79
8200 Århus N. tlf. 86 - 167707
ISBN nr. 87 - 89689 - 03 - 8
1. udgave 2. oplag 1999

Enhver form for gengivelse eller mangfoldiggørelse
af dette hæfte eller dele deraf er ikke tilladt iflg
dansk lov om ophavsret!

Forord.

Hæftet gennemgår trin for trin "System-dansk"-metoden, der, som mange ved, bygger på **talesproget** og **vokaltrappen**.

Ud fra to tekster, der stammer fra OTA-bøger, er taget ordksempler til at belyse alle bøjninger af navneord, ud-sagnsord og tillægsord og først og fremmest til at forklare korte og lange vokallyde og disses indflydelse på stav-

ning.

Takket være **vokaltrappen** (udformet i 1965 af undertegnede og udgivet i dansksystemet "System-dansk", SKOLA-SYSTEM, Århus, siden 1973) kan der skabes forståelse for sammenhængen mellem tale- og skriftsprog selv hos små elever.

Dette hæfte er et elevhæfte til metodikhæftet "Systematisk staveindlæring" og kan anvendes fra 3.-4. klasse (i visse tilfælde endda fra midt i 2. klasse) og opefter - desuden til special- og voksenundervisning.

Undervisningen kan påbegyndes på et hvilket som helst tidspunkt og danner grundlag for ethvert skriftligt system.

De to historier, der anvendes til indlæringen, stammer som nævnt begge fra OTA-bøger (udgivet i 30-erne og 40-erne), skrevet af Ada Hensel og P. Fålk Rønne i serien "OTAs bog-gave til danske børn".

De to vignetter og et par illustrationer er gengivelser af Oskar Knudsens originale tegninger.

(Det tilrådes at benytte klasseundervisning, hvilket erfaringsmæssigt giver det bedste og hurtigste udbytte af denne metode.

Endvidere er det praktisk samtidig med den fælles gennemarbejdning af hæftet at lade eleverne udfylde de enkelte punkter på vedlagte elevskema, som frit kan kopieres).

B. Skoulund Larsen

Indhold.

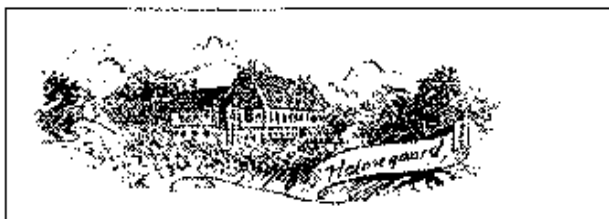
forord	
side	1. Grundordets betydning, navneordets grundord.
"	2-3. Udsagnsordets grundord.
"	4. Tillægsordets grundord
"	5. Øvelse i at finde grundordet af alle tre ordgrupper.
"	6. Lydanalyse, <u>lang</u> og <u>kort</u> udtale af vokallyden, vokaltrappen .
"	7. Hvordan anvendes vokaltrappen ?
"	8. Staverregel 1 og 2.
"	9. Første skematiske oversigt.
"	10. Talesprog og skriftsprog kan knyttes sammen!
"	11. Dobbelt konsonant.
"	12. Fortsat øvelse i at bruge vokaltrappen .
"	13. Afslutning af første historie- referat.
"	14. Historie nr.2 - <u>kort</u> vokallyd efterfulgt af 1 konsonant.
"	15. Opsamling af det hidtil indøvede - tredje ordgruppe.
"	16. Anden skematiske oversigt.
"	17. Skriveopgave.
"	18. Skriveopgave.
"	19. Tredje skematiske oversigt.
"	20. Skriveopgave.
"	21. Skriveopgave.
"	22. Ordgruppe 3 - fordobling af slutkonsonant.
"	23. Fjerde oversigtsskema - grundordets vokalskifte
"	24. Oversigt over navneords bøjninger.
"	25. Det samme. -
"	26. Øvelse i at bøje navneord.
"	27. Bøjning af udsagnsord.
"	28. Det samme.
"	29. Tillægsordenes <u>e</u> og <u>t</u> -bøjning - oplæg til gradbøjning.
"	30. Gradbøjning.
"	31. Kort og lang tillægsform af udsagnsord - samlet oversigt.
"	32. Læsestykke - bøjning af alle tre ordgrupper.
"	33. Afslutning af historie nr.2 - referat - samlet oversigt over bøjninger.
"	34. Ekstra stavehjælp - i-omlyd for <u>a</u> og <u>å</u> .
"	35. Det "stumme" <u>d</u> .
"	36. <u>l</u> - fejlen ved udsagnsord.
"	37. Spørgsmål.

Første læsestykke: "Mosekonen" side 1 - 13

Andet læsestykke: "Det hemmelige skatkammer"
fra side 14

Læsestykke: (en historie fra Holmegård, en herregård nær Næstved)

Mose-konen.

De to drenge stod i et krat ved kanten af den store Holme-gård mose.

Foran dem lå et lille, vind-skævt hus.
Derinde boede mosekonen,
som alle folk kaldte hende.

Drengene var brødre. De hed Frants og Henrik,
og de var på besøg hos deres onkel,
der ejede herre-gården Holmegård.
Den lå tæt ved den store mose.

De to strejfede tit rundt i omegnen for sig selv,
men deres onkel havde advaret dem
mod at gå ud i mosen. Det var farligt,
for man kunne let synke ned i den,
så man aldrig kom op.
Der måtte de ikke vove sig ud.

Og gamle Jørgen Kusk havde advaret dem
mod mosekonen, for hun var en heks.
Det mente Jørgen helt bestemt,
og det sagde da også alle andre folk.
Hende skulle man holde sig borte fra!

Øvelse nr. 1:

Alle ord består af: **et grundord + endelser!**

Grundordet er den korteste form, et ord kan siges i!

Når man skal stave et ord, er det meget vigtigt, at man først finder frem til dets grundord og senere lærer at lytte til, hvad det fortæller om sig selv og dermed om sin stavning!

Her er et par navneord, så du kan se, hvordan du finder frem til et grundord:
træerne skoven

De to ords grundord er: et træ en skov

Et navneords grundord finder man altså ved blot at sætte

en eller et foran det!

Nu skal du selv prøve: Skriv i dit hæfte grundordene til
skibe stranden stammerne historien fugle katten

Skriveside

Lined writing area with 20 horizontal lines.

Du er nu i stand til at finde grundordet af alle navneord. Det sker jo bare ved at sætte: en eller et foran det!

Nu skal du prøve at finde grundordet af et udsagnsord!

Et udsagnsord kendes på, at man kan sætte at eller jeg foran det!
Det fortæller, hvad man laver nu eller har lavet, sådan:

at skrive - jeg skriver - jeg skrev

at læse - jeg læser - jeg læste

Men det kan også fortælle, hvad man skal lave, altså give en ordre eller en besked til en anden person:

skriv! læs! kom! spis!

Det er den korteste form, et udsagnsord kan siges i = **grundordet!**

Læsestykke:

Fordi der blev sagt sådan, blev drengene meget nys-gerrige efter at prøve at finde ud af, om moseen virkelig var farlig, og efter at få mosekoneen at se.

Og nu stod de ved hendes hus. De havde hver en solid klump jord i hånden.

Den ville de kaste mod hendes dør, så skulle hun nok vise sig.

De var nu bare ikke så modige, da det kom til stykket; derfor hidsede de hinanden op, så godt de kunne. Men endelig blev de så enige om at kaste på samme tid.

Begge jord-klumperne, som var godt hårde, ramte døren, og pludselig--- langt hurtigere end drengene havde ventet det, blev døren åbnet, og der stod mosekoneen!

Drengene stirrede. Hun var ikke nær så gammel, som de havde troet. Hun var høj og rank og så ud til at være meget stærk. Hendes ansigt var blegt, og hun havde et par mærkelige, sorte øjne.

Selv om der slet ikke var noget uhyggeligt ved hende, blev man dog underlig tilpas, når hun så på én.

Sådan gik det i hvert fald de to drenge.

De havde ligefrem en følelse af, at de ikke kunne røre sig ud af stedet.

Øvelse nr.2:

Her står nogle udsagnsord fra læsestykket. Prøv, om du kan finde deres grundord og skriv dem i dit hæfte!

prøve kaster vise ophidse ramte ventet stirrede troet

Læsestykke:

Mosekonen så på dem en tid. De syntes selv, det var uendelig længe, men så nikkede hun ganske let, vendte sig om og gik ind.

Døren lukkede hun efter sig.

Hun havde hverken truet eller skændt, men alligevel følte drengene sig dødelig forskrækkede.

"Vi skulle ikke have gjort det," hviskede Frants.

"Det var dig, der fandt på det," påstod Henrik.

"Vi var da vist lige gode om det," mente Frants,

"men bare hun ikke har forhekset os."

Den tanke optog drengene meget, og de skyndte sig hjem til Holmegård; de trængte til at være mellem andre mennesker og var glade, da de så herregården dukke frem foran sig.

Da de sad ved aftens-bordet, tog Frants mod til sig og spurgte deres onkel, om mosekonen var en heks.

"Den sag vil jeg ikke udtale mig om," svarede han,

"for jeg anser hende selv for en brav kone.

Hun ku-re-rer bøndernes sygdomme,

og så tror de, at hun er i pagt med Djævelen.

Der er mange, der har sagt til mig,

at jeg skulle sætte hende i forvaring

i den dybe kælder her på Holmegård.

Men jeg gør det ikke, for hun kurerede min arm,

da jeg havde brækket den,

og det glemmer jeg hende ikke så let."

"Du mener altså ikke, at hun er en heks, vel onkel?"

spurgte Frants igen.

"Jeg har jo sagt dig, at den sag vil jeg ikke udtale mig om, men jeg tror, at hun kan lidt mere end sit Fadervor."

Så turde Frants ikke spørge om mere.

Men hverken han eller Henrik var blevet beroliget.

Selv deres onkel mente jo, at mosekonen

havde større magt end andre mennesker.

Næste dag havde de dog glemt deres frygt

og legede lige så muntert som før.

Heller ikke de følgende dage skete der noget,

og de tænkte kun sjældent

på mosekonen.

Men fra hendes hytte holdt de sig dog

i ærbødig afstand.

Øvelse:

Der er sat streg under en del udsagnsord i dette læsestykke.

Skriv dem alle som grundord på skrivesiden!

Hvad betyder det, at hun skulle sættes i for-va-ring?

Nu skal du prøve at finde grundordet af den sidste gruppe ord, nemlig af **tillægsordene**.

De hedder sådan, fordi de lægger sig til et navneord og fortæller noget om disse navneord, fx om deres **størrelse, farve, alder, vægt og udseende** i det hele taget.

De kendes på, at man kan sætte **at være** eller **jeg er** foran dem!

Læsestykke:

En aften havde de været nede for at besøge skovfogeden på den anden side af mosen, og tiden var gået så hurtigt, at de var kommet lovlig sent af sted. Men det var jo en klar og smuk sommeraften, så de nåede nok hjem, inden det blev rigtig mærkt.

"Skal vi løbe ad stien gennem mosen?" spurgte Frants, som altid var den dristigste.
 "Mon det kan gå an," indvendte Henrik lidt ængsteligt.
 "Du tør måske ikke," lo Frants
 "Selvfølgelig tør jeg det," svarede Henrik, og så var den sag afgjort, for nu kunne ingen af dem være bekendt at trække sig tilbage.

Mose-stien havde de kun gået ad sammen med skovfogeden, men det havde de til gengæld gjort flere gange, så de kendte den godt nok.

Den var heller ikke svær at finde, for den førte tværs over hele mosen, og de ville spare et langt stykke vej ved at gå ad den. Selve stien var sikker nok, men kom man uden for den, gjaldt det livet. Ganske vist var der mange tuer i mosen, hvor man ikke sank i, men der var også fuldt af huller, hvor ingen kunne klare sig.

Drengene slog nu ind på stien, og ganske uvilkårligt gav de sig til at løbe. Det var alligevel rarest at få den tur overstået.

En tid gik det udmærket, men så lagde de mærke til, at de tætte, hvide tåger begyndte at stige op fra mosens bund.

Opgave: Find og skriv grundordet af de under-stregede tillægsord!

Her ser du, hvad du har lært og prøvet indtil nu:

1. Du ved, at ethvert ord består af et grundord + nogle endelser.
2. Du har prøvet at finde grundordet af både navneord, udsagnsord og tillægsord.

I læsestykket herunder skal du selv finde 3 navneord, 3 udsagnsord og 3 tillægsord og skrive dem i deres grundord.

Læsestykke:

"Se, mosekonen brygger," hviskede Henrik.
 "Ja," svarede Frants. Mere sagde han ikke,
 men han vidste godt, hvad broderen tænkte.

Mosekonen, - mon det var hende, der nu begyndte
 på sine hekse-kunster? Ja, det var det nok.

Drengene havde sat farten op.
 De løb, så hurtigt de kunne,
 men de måtte efterhånden løbe langsommere,
 for nu begyndte det at knibe med at skelne stien.
 Den tætte, hvide tåge nåede dem nu til livet
 og lå som et tykt, hvidt dække
 over hele den store mose.
 Men hvis den bare ikke steg højere, kunne det nok gå.
 De havde jo hovederne overfor, og de kunne også se
 Holmegårds gule mure ovre på den anden side.
 De havde altså retningen at gå efter,
 men de måtte være meget forsigtige
 og bevæge sig ganske langsomt.

Endnu søgte de at holde modet oppe.
 Ingen af dem ville tilstå, hvor bange han var.
 Men begge to huskede de mosekonens uhyggelige blik,
 og det løb dem koldt ned ad ryggen ved tanken.

En tid endnu gik det godt,
 men så pludselig var det, som om tågen løftede sig
 og på en gang ind-hyllede dem helt.
 Nu kunne de ikke se noget som helst andet
 end den hvide tåge omkring sig.
 Endnu et par skridt famlede de sig frem,
 så standsede de.

Kan du svare på to spørgsmål:

- 1) Kender du udtrykket: Mosekonen brygger. Hvad betyder det?
- 2) Hvorfor bliver drengene så bange nu?

Lydanalyse.

Inden du skal læse videre i historien, skal du øve dig i at lytte til grundord, for de fortæller noget meget vigtigt om sig selv og deres stavning!

Det danske alfabet består af to forskellige lyde, nemlig selv-lyde og med-lyde, eller som de også kaldes: vokaler og konsonanter.

Konsonanterne lyder altid på samme måde, prøv at udtale ordene herunder ganske langsomt, så langsomt, at du kan høre de enkelte bogstavers lyd:

k - a - t t - a - k

Man kan ikke høre forskel på k-lydene eller t-lydene, og så er det lige meget, om de står forrest eller sidst i ordene!

Men dette gælder ikke for vokalerne!

Lyt til disse navne: Lene - Mette Lise - Rikke Peter - Jens

Her hører og ser du, at e kan lyde som æ og i som e!

Sådan optræder de fleste vokaler med to forskellige lyde, og det hænger sammen med, at vi danskere i nogle ord taler med vokaler, der høres og siges med lang lyd og i andre ord, der siges og høres med kort lyd, fx:

lang vokal: hale, læse, bede, fire, høre, lyset, låsen, børe, huset

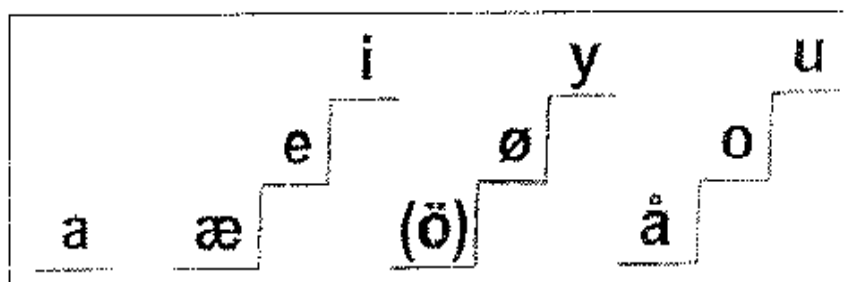
kort vokal: hals, hest, fisk, Lis, begynd, tysk, kop, rund, busk

Dette kan naturligvis give vanskeligheder mange gange i stavningen, for

talesproget bestemmer altså, hvordan ordene skal staves!

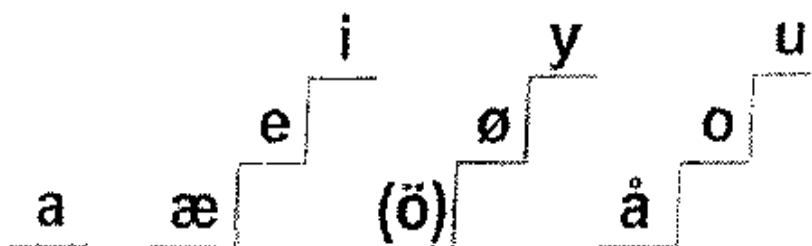
Derfor er det så vigtigt at lytte til grundordet, for det "sladrer" om vokalen!

Det lyder måske lidt indviklet, men heldigvis følger disse vokallyde et bestemt "mønster", som du kan se af denne vokaltrappe:

Hvordan anvender man så vokaltrappen?

Her er trappen en gang til, så du lettere kan overse den!

På foregående side så du eksempler på ord med både lange og korte vokaler. Heraf kan du lære, at når vokalerne er lange, så staver man med den vokal, man hører.

Hvis man hører en kort vokal, skal man gå ind i trappen og stave med den vokal, der står lige ovenover på næste trappetrin!

Eksempel: hest - du hører et kort æ!
 gå ind i trappen til æ!
 På næste trin står e, altså staves ordet hest, som det er vist!

fisk - du hører et kort e!
 gå ind i trappen til e!
 På næste trin står i, altså staves fisk, som det er vist!

rund - du hører et kort o
 gå ind i trappen til o!
 På næste trin står u, altså staves rund med u!

Du skal lægge mærke til et par ting mere: det mærkelige (ö), der står i parentes, er ikke et bogstav, vi bruger, men en lyd, som kan høres fx i ordet høns, altså en dyb ø-lyd.

Læg også mærke til, at bogstaverne a - i - y - u står for sig selv. Det betyder, at disse bogstav-lyde altid skrives således, også når de optræder som korte lyde. De kan jo heller ikke hoppe op på et andet trin!

Sørg for så hurtigt som muligt at lære trappen udenad, for du har brug for den hele tiden, for

alle danske ord indeholder mindst 1 vokal, og en mængde ord indeholder mange vokaler, som alle udtales med enten en lang eller en kort lyd.

Man skal derfor hele tiden være opmærksom på en vokals udtale for at være en god og fejlfri staver!

Husk altså: Vokaler med kort udtale skal "hoppe" i trappen!

Det vil du komme til at se mange eksempler på på de næste sider.

Læsestykke:

"Hvad skal vi gøre?" spurgte Henrik med skælvende stemme.

"Vi må prøve på at komme videre," svarede Frants, men også hans stemme rystede. De gik et par skridt.

"Jeg tror slet ikke, vi er på stien mere," sagde Henrik, "her er blødt, - å, jeg synker."

"Kom her!" Frants greb hans arm og trak ham med et kraftigt tag hen til sig.

Heldigvis var Henrik ikke sunket dybere i, end at det kunne lade sig gøre at trække ham op, og nu stod de begge hver på en fast tue, men stien var det afgjort ikke.

Der stod så de to drenge i den klamme tåge og turde ikke røre sig et skridt.

Opgave:

I læsestykket herover er der sat streg under en hel del vokaler!

Du skal nu læse hvert af de ord, de står i. Lyt til udtalen af ordet og afgør så, om de enkelte vokaler udtales med lang eller kort lyd!

Skriv alle ordene på skrivesiden i hver sin stribe, så ordene med lang vokal står for sig selv, og de ord, der udtales med kort vokal, står for sig selv.

Prøv så at sammenligne ordenes stavning med vokaltrappen!

På denne måde kan du nu se:

Staveregel nr. 1:

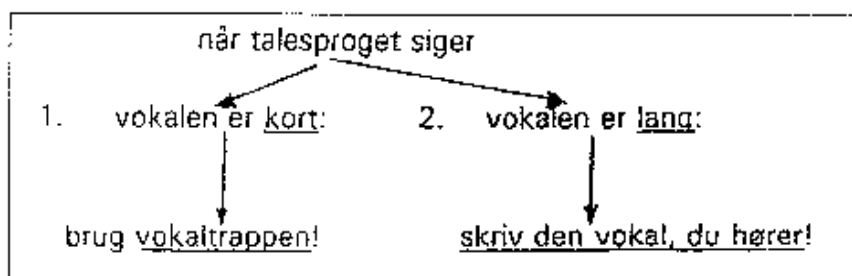
Når du hører en lang vokal i et grundord, skal du bare stave det, du hører!

Staveregel nr. 2:

Hvis du hører en kort vokal, må du ikke skrive den, men skal gå ind i trappen og stave med vokalen, der står på trappen ovenover!

Hvis man ikke benytter staveregel nr. 2 hver gang, man hører en kort vokal, vil man foretage en forkert lydanalyse og dermed en forkert stavning. Så pas på!!

Disse to staveregler kan vises på en tegning og ser da således ud:

Læsestykke:

"Havde vi bare holdt os fra mosestien," jamrede Henrik.

"Vi skulle hellere have holdt os
fra mosekonens hus," svarede Frants,
"nu hævner hun sig."

"Hvad skal vi dog gøre?"

"Vi må prøve på at blive stående her,
til det bliver lyst, og tågen letter.

Der er ikke andet at gøre," trøstede Henrik.

Så tav de lidt. -

Tågen var bitterlig klam og kold.

Mon de kunne holde ud her hele resten af natten?

Hvis de gjorde blot et skridt til siden,
ville den sorte mose opsluge dem.

De var lige ved at give sig til at græde,
men de holdt sig tappert,
ingen af dem ville være den første til at give op.

"Så du det?" udbrød Frants pludselig,
"det der, - der er det igen. Noget stort sort noget."
Jo, nu så Henrik det også.

Det var vistnok en sort skikkelse,
der bevægede sig derude i den hvide tåge.
Snart var den at se, og snart forsvandt den igen.

Nu kunne Henrik ikke mere.
Han begyndte sagte at græde.
Men Frants var den ældste og den modigste.
"Lad os ikke græde," hviskede han,
"lad os synge en salme,
så har trolde-tøjet ingen magt over os."

Og med skælvende stemme begyndte han at synge,
og Henrik sang med, så godt han kunne.

Men pludselig brød Henrik af med et skrig.

"Der er det----! Der er det," stønnede han.

Afdeling 2.

Alt det, du har arbejdet med indtil nu, kaldes at foretage en lyd-analyse: du har prøvet at finde frem til de forskellige ords grundord.

Det er meget vigtigt at gøre dette først, fordi et ords grundord er med i alle bøjninger af ordet. Det vil du få nøjere besked om på et senere tidspunkt.

Men den allervigtigste form for lydanalyse er at afgøre, om talesproget benytter lange eller korte vokaler, først og fremmest i grundordet.

Når dette er bestemt, er man nemlig i stand til at knytte talesprog og skriftsprog sammen på en fornuftig måde og også at sørge for den rigtige stavning, for det må egentlig indrømmes, at det er **mærkeligt, at man i nogle ord skal stave med en anden vokallyd end den**, der siges. Men heldigvis har vi jo vokaltrappen til at klare vanskelighederne for os!

Det kræver selvfølgelig lidt træning at vænne sig til denne lydanalyse-ring, og det bedste råd, jeg kan give, er: lær vokaltrappen udenad!

Opgave:

Her får du to vers fra en gammel læsebog:

” Højt galer hanen fra møddingens top
og kalder alverden af senge.
Den flittige rejser sig straks med et hop,
den dovne la`r hovedet hænge.

Men den, som vil med i den forreste tróp
af dygtige piger og drenge,
han må gerne en gang stå for tidligt op
--- men aldrig ligge for længe.”

Her er sat streg under en hel del vokaler.

Du skal skrive ordene på din skriveside, som de bliver stavet i versene. Men bagefter skal du skrive den vokal, du hører i udtalen, og derefter sammenligne resultatet med vokaltrappen!

Men hvad er det da, der bevirker, at vokalerne opfører sig så mærkeligt i skriftsproget? Er det tilfældigt, eller kan vi gennem vores stavning bestemme dette og dermed meddele andre, hvordan vi ønsker en vokal udtalt?

Vi har jo ingen vanskelighed, når vi taler med hinanden. Vi tænker aldrig på, om vi skal udtale et ord med kort eller lang vokal. Det går ganske af sig selv! (fortsættes på næste side.)

(Fortsættelse af forrige side):

Men noget ganske andet er det, når vi skal meddele os skriftligt til andre, for da skal vi give læseren ordre til, om en vokal udtales med den lange eller den korte lyd.

Det er naturligvis ikke ligegyldigt, om en sådan ordre bliver givet rigtigt eller forkert, for en forkert ordre (= stavning) kan let føre til misforståelser, give en helt anden mening!

Her ser du nogle eksempler:

1. - 2. 3. - 4. 5. - 6.

lige - ligge pote - potte rede - redde

huler - huller biler - biller damen - dammen

Ved at bruge lydanalyse (= lytning) kan du let afgøre, hvilke af ordene, der udtales med lang vokallyd, og hvilke, der udtales med kort lyd.

Opgave:

Skriv de ord, der hører sammen på 2 rækker på skrivesiden!

Nu skal du prøve noget nyt! Kan du svare på dette spørgsmål?

Opgave:

Hvilken forskel kan du se mellem 1 - 2, 3 - 4 og 5 - 6?
Beskriv den!

(Hvis du i din beskrivelse af forskellen har lagt mærke til og skrevet, at den eneste forskel, du kan se, er, at de ord, der udtales med kort vokal, har to (ens) konsonanter bag sig, mens ordene med kun en konsonant efter sig udtales med lang vokallyd, har du sva-
ret rigtigt!)

I eksemplerne 1 til 6 drejer det sig om 2 ens konsonanter, men se her:

hals fest list tynd sport loft sund laks skrift held

Disse ord udtales alle med kort vokallyd, men

konsonanterne er forskellige!

Opgave:

Hvordan giver skriftsproget så ordre til talesproget om den korte vokaludtale?
Kan du beskrive det?

Læsestykke:

Nu dukkede virkelig den store, sorte skikkelse op
lige foran dem.

Begge drengene blev grebet af en vild rædsel.

Nu måtte de flygte, om så mosen
aldrig så meget opslugte dem.

Men de kom ikke så vidt.

Skikkelsen var nu kommet helt nær,
og pludselig strakte den armene ud
og greb fat i dem begge.

"Godt, at I sang den salme," sagde en
stemme, "ellers havde jeg næppe fundet jer i
tågen. Men hvad ville I dog herude?"

Kom nu, så skal jeg følge jer ind.

Vær kun trygge, for jeg kender mosen ud og
ind, og jeg gør jer ikke noget ondt."

Det var en kvinde-stemme, der talte,

og pludselig skreg Henrik: "Det er mosekonen --!"

Han arbejdede vildt for at komme fri,
men mosekonen havde et kraftigt tag i ham.

"Så, så, - er det din mening, at du vil drukne, dreng?"

Vist er jeg mosekonen, men jeg gør jer ikke noget ondt.

Jeg så jer gå ud på stien,

og da så tågerne steg, tænkte jeg,

at det kunne gå galt, og så gik jeg herud.

Nå, kom nu, drenge, vi er straks ude af mosen."

Så trak hun begge drengene med sig,
og stumme af skræk fulgte de med.

Som hun havde sagt, var der ikke ret langt
ud til randen af mosen,
og derinde lå tågen ikke så tæt.

Da de kom ind til elle-krattet,
kunne de igen tydeligt se alting.

"Se så," sagde mosekonen og slap dem,

"derhenne ligger Holmegård. Stik så af med jer!"

Det lod drengene sig ikke sige to gange,
de fo`r af sted, så hurtigt deres ben kunne bære dem.

I god behold nåede de Holmegård,
hvor deres onkel var i stor ængstelse for dem.
Og så måtte de jo fortælle det hele.

Opgave:

Find og skriv så mange ord som muligt, der skal ind i vokaltrappen!

Læsestykke:

"I har været i stor fare," sagde deres onkel alvorligt,
"og det er mosekonen, der har reddet jer.
Kan I se, at hun er en brav kvinde?
Selv om hun ved besked med lidt mere
end vi andre, så er hun dog ingen heks."

Det forstod drengene godt, og de fortrød inderligt,
at de havde kastet de jordklumper på hendes dør.

"Vi glemte også at sige hende tak," sagde Henrik.
"Det kan I gå ned at gøre i morgen," sagde onkelen,
"og så kan I med det samme fortælle hende,
at jeg vil lade bygge et nyt hus til hende
i stedet for den usle hytte,
som hun nu bor i.
Det bliver hun sikkert glad for, og det har hun fortjent!"
"Det vil vi," svarede begge drengene bestemt.

De gjorde det også, og mosekonen tog venligt imod dem
og blev meget glad for den besked,
som drengene kom med fra deres onkel.

Siden besøgte de to hende ofte.
De var aldrig mere bange for mosekonen,
og de forstod nu slet ikke,
at nogen kunne tro, at hun var en heks.

(Ada Hensel og P. Falk Rønne, "OTA"s nye boggave, 1942)

Hermed slutter historien om Frants og Henrik!

Opgave:

Skriv et kort referat af denne fortælling på skrivesiden!

(Den følgende historie om "Det hemmelige skatkammer" er fra samme
Ota-bog som nævnt ovenfor og også af de samme forfattere).

Læsestykke: (en fortælling fra Palsgård, en herregård, som ligger syd for Horsens fjord.)

Det hemmelige skatkammer.

Aksel Kalf stod i borg-gården på den store og stærkt befæstede borg, Palsgård, som hans far, ridder Jakob Kalf, for få år siden havde ladet opføre.

Han kedede sig forfærdeligt, for hans far og mor var med et stort følge for nogen tid siden draget til Kolding, hvor dronning Margrethe og den unge kong Erik af Pommern holdt stævne med den jyske adel.

Aksel havde bedt om lov til at komme med, for han ville forfærdelig gerne ud at se sig om,

men hans far havde sagt nej.

"Du er kun en dreng, Aksel," havde han sagt. "og du tænker aldrig på andet end drenge-streger."

Så måtte Aksel altså blive hjemme på Palsgård sammen med Jeppe Borg-foged og nogle af svendene, og det var ikke morsomt, for her skete jo ingenting.

Nå, der kom nok alligevel et par mennesker.

Aksel så to munke komme vandrende ind over vindebroen, og svenden, der holdt vagt, lod dem passere og viste dem, hvor borgestuen var. Munke var jo velkomne alle steder, og det regnedes for en god gerning at huse og bespise dem.

Opgave:

Der er streg under en del ord i læsestykket. Skriv dem alle, se på dem, lyt til dem!

Er der ikke noget, der virker forkert? Skriv, hvad du mener om det!

Du ved nu:

Staveregel nr. 1 og nr. 2 fortæller, at det danske sprog består af to forskellige ordgrupper:

1. En gruppe ord, der siges med lang vokal.
De kan kendes på, at de ender på 1 konsonant:

fx: hus dør skib bål

2. En gruppe ord med kort vokal i udtalen.
De kendes på, at de slutter med 2 konsonanter:

fx: ind fest spring

Men i opgaven på forrige side har du set, at vi må sige, at der findes en tredje gruppe ord, der er noget for sig selv, for

de har kun 1 konsonant til slut og skulle derfor egentlig udtales med lang vokallyd, men de siges altså med kort vokal.

Det vil sige: de ser ud som gruppe nr. 1!

men: de udtales som gruppe nr. 2!

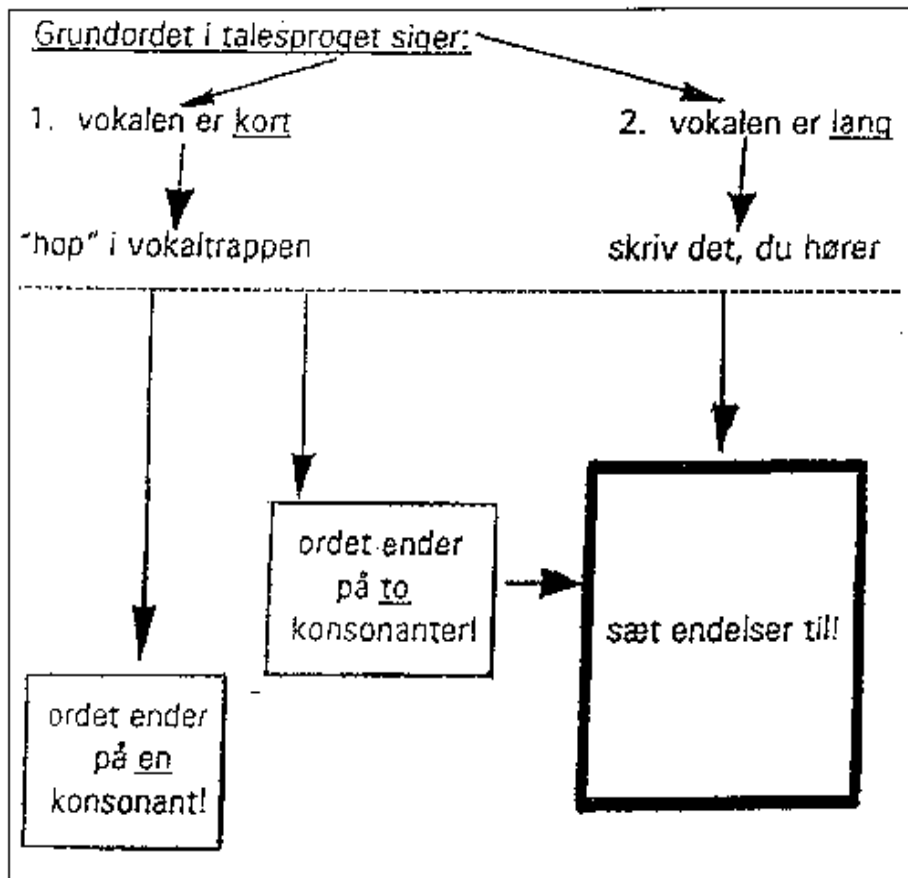
Man kan sige, at de er en mellemting mellem de to grupper 1 og 2.

Men da talesproget som før nævnt bestemmer skriftsproget, må denne gruppe 3 følge gruppe 2's stavning.

Derfor skal du benytte vokaltrappen!

(Heldigvis består denne gruppe af næsten alle småordene, der er lette at stave, foruden en hel del grundord, der også er lette. Det vil du få at se, når du skal til at bøje ordene!)

Nu kommer tegningen på side 9 til at se sådan ud:

Som du kan se, mangler der en streg fra ordene, der kun har én konsonant som afslutning på deres grundord.

Forklaringen herpå kommer af sig selv, når bøjningerne af de 3 ordklasser skal indlæres for alvor i Afdeling 3 senere!

De to andre med streger er færdig-stavede og klar til at blive skrevet!

Men inden vi begynder at indøve endelserne for navneord, udsagnsord og tillægsord, får du endnu et par sider som læsestykke.

Læsestykke

Disse to så ud til at være
meget gamle og affældige.
De bevægede sig langsomt over gården
og hen imod borgestuens dør,
hvor de gik ind.

Aksel så efter dem. Skulle han gå ind
i borgestuen for at høre, om de fromme fædre
havde noget nyt at berette?
Nej, det kunne vente,
de blev her nok et par dage.
Der var noget andet, som han i øjeblikket
havde mere lyst til, og det var
at drille kunst-maleren lidt.

Det var en sær fyr, den maler.
Ikke alene talte han ge-brokkent,
det kunne være rimeligt nok,
da han var udlænding,
men han var også gnaven og kedelig,
og ville aldrig tillade, at nogen så på ham,
når han arbejdede oppe i riddersalen,
hvor han malede ridder Jakobs, hans hustrus
og deres stamfædres våbenmærker
på de hvidkalkede vægge.

Aksel kunne ellers nok have lyst til
at se nærmere på det arbejde,
men maleren skød altid slåerne
for døren indvendig.
Det var Aksel efterhånden
blevet så ærgerlig over,
at han var rigtig oplagt
til at drille Jan Bokkel.

Det var lige i middags-stunden,
og de fleste af gårdens folk sov.
Men Jan blev sikkert ved sit arbejde.

Opgave:

Kan du forklare, hvad det betyder, at munkene så affældige ud?

At maleren talte gebrokkent?

At maleren skulle male familiens våbenmærker?

Læsestykke:

Flittig var han, Jan,
 det måtte man lade ham,
 skønt arbejdet rigtignok havde varet længe.

Aksel gik op ad trappen,
 der førte til riddersalen.
 Da han nåede afsatsen, hørte han,
 at slåen blev skubbet fra,
 og hurtigt smuttede han om bag et skab.
 Nu trådte maleren ud.
 Med sine stikkende, sorte øjne så han sig om
 til alle sider og gik så hurtigt ned ad trappen.

Så snart han var vel borte,
 smuttede Aksel ind i den store riddersal.

Et øjeblik stod han og beundrede
 de farve-prægtige våbenmærker,
 så kiggede han sig om efter et skjul,
 og det fandt han hurtigt.

I den ene ende af salen var der en balkon,
 hvor musikerne skulle stå og spille,
 når der var fest.
 Der førte en særlig dør ind til den,
 og den var naturligvis låst,
 men Aksel var god til at klatre,
 og med et par raske tag var han deroppe.
 Han satte sig ned bag balustraden,
 så han ikke kunne ses fra salen.

Her ville han ikke blive opdaget,
 og når der så var gået lidt tid,
 ville han jage maleren en rigtig skræk i livet
 ved pludselig at give sig til at gale som en hane
 eller sådan noget lignende.
 Det skulle blive morsomt!

Straks efter trådte maleren atter ind i salen.
 Han så sig omhyggeligt om til alle sider
 og skød så de tunge slåer for døren.
 Men han gik slet ikke hen til sit arbejde,
 derimod foretog han sig noget,
 der fik Aksel til at ligge bom-stille
 og ivrigt kigge ud gennem tremmerne
 i balustraden.

Opgave: Kan du forklare, hvad en balustrade er for noget?

Kan du besvare disse spørgsmål på din skriveside?

1. Når du skal finde frem til stavningen af et ord, er det klogt at lytte til en bestemt del af ordet! Hvilken?
2. Hvordan finder du grundordet af et navneord?
3. Hvordan kan du kende et udsagnsord?
4. Hvordan finder du grundordet af et udsagnsord? (se side 2)
5. Hvordan kan du kende et tillægsord? (se side 4)
6. Der er noget "mærkeligt" ved vokalernes udtale! Hvad er det? (se side 6)
7. Kan du skrive **vokaltrappen** op udenad? (ellers se side 6 og 7)
8. Hvad bestemmer stavningen af et grundord? Er det talesproget eller skriftsproget?
9. Hvornår skal du bruge vokaltrappen? (se side 7)
10. Hvordan skal du benytte den? (se side 7)
11. Hvorfor står a, i, y og u for sig selv i vokaltrappen?
12. Hvordan kan du se på et ord, om det udtales med lang eller kort lyd i sin vokal? (se side 11)
13. Der er to slags ord, der kan udtales med kort vokal, selv om de slutter med en enkelt konsonant i deres grundord! Hvad er det for ord?

? ? ?

Læsestykke:

Jan gik nemlig hen til den vældige,
jern-beslåede, røde kiste,
der stod ved væggen.

Så tog han en stor jern-nøgle frem
og stak den i låsen.
Den nøgle vidste Aksel,
at hans far altid opbevarede i sit kammer.
Hvordan mon Jan havde fået fat i den?

Da maleren havde åbnet kisten
og løftet låget tilbage, tog han nøglen ud
og skjulte den omhyggeligt
mellem sine pensler, der stod i en ler-krukke.
Da det var besørget, vendte han tilbage til kisten,
og til Aksels store forbauselse steg han ned i den
og lukkede det tunge låg efter sig.

Hvad i alverden var dette?
Hvad ville maleren i kisten?
Der kunne han da ikke have nogen glæde af at ligge.
Aksel begreb ingenting,
men han havde en bestemt fornemmelse af,
at der var noget galt på færde.
Den sag måtte undersøges!

Det varede ikke ret længe,
så gik låget op igen, og Jan krøb ud.
Atter lukkede han låget efter sig
og stod så lidt og betænkte sig.
Derpå gik han med hurtige skridt ud af salen.

Næsten i samme nu var Aksel nede fra balkonen
og henne ved kisten.
Han tænkte slet ikke på nogen fare,
han måtte se, hvad der var i kisten.
Han åbnede det tunge låg og kiggede ned i den.
Den var ganske tom,
men der var alligevel noget mærkeligt ved den,
for den havde ingen bund!
I stedet for så han en mørk åbning i selve gulvet,
hvor et par murede trin kom til syne.
Hurtigt svang han sig op i kisten. Nu forstod han,
hvorfor maleren var så optaget af den!

Opgave: Inden du læser videre! Hvordan ville du fortsætte historien om Aksel fra nu af? Prøv at digte og skrive noget om det!

Skriveside

Lined writing area with 20 horizontal lines.

Nu er du nok spændt på, hvor godt du har ramt den rigtige fortsættelse af fortællingen om Aksels oplevelse nede i den røde kiste. Du har måske gjort den endnu mere spændende end den rigtige, som kommer her:

Trinene i bunden blev til flere og flere,
og Aksel steg forsigtigt ned ad dem.
Der var mørkt dernede, så han måtte føle sig frem.
Kedeligt, at han ikke havde taget en lygte med!

Omsider nåede han dog ned til bunden,
og han mærkede nu, at han stod i et rum,
der ganske vist ikke var stort,
men dog så rummeligt,
at man kunne bevæge sig i det.

Han kunne føle fast mur til alle sider,
og efterhånden kunne han også skelne lidt
ved det svage lys, der sivede ned
fra vindel-trappen.

Henne i et hjørne af rummet fik han øje
på en kasse, der var beslået med jern.
Aksel bøjede sig ned og tog et tag i hanken.
Den var meget tung,
men han kunne dog løfte den,
og det gav en klang af metal,
da han igen satte den ned.
"Nå, sådan," tænkte Aksel,
"nu er jeg klar over det hele."
"Det er et hemmeligt rum,
som far har ladet lave her,
og hvor han opbevarer sine penge.
Det er meget snildt fundet på,
men jeg gad nok vide, hvordan maleren
har fundet ud af den hemmelighed med kisten!"

Mere var der ikke at se i det hemmelige rum,
og Aksel var klar over,
at han måtte skynde sig at komme bort.
Kistelåget stod jo åbent efter ham,
og så snart maleren kom tilbage,
ville han opdage det.
Aksel skyndte sig op ad trappen,
men idet han nåede det øverste trin,
hørte han støj ved døren oppe i riddersalen.

Opgave: Hvad ville du gøre, hvis du var i Aksels sted?

Hvis du blader tilbage til side 16 og kigger på tegningen der, ser du igen, at der mangler en streg fra de ord med kort vokallyd, der ender på en konsonant, og over til bøjning.

De skal selvfølgelig også kunne få endelser sat til sig, altså blive bøjet.

På side 14 fik du opgaven: Er der ikke noget, der virker forkert ved de understregede ord?

Dit svar var forhåbentlig, at det netop var ord med kort vokallyd, og som kun havde en konsonant til slut.

Hvordan kan vi klare det problem? Meget let!!

Se på og lyt til disse to ord: et hus og en bus.

De ligner hinanden i stavningen, men de udtales forskelligt:

hus hører hjemme i gruppe 1 (lang vokaludtale), mens

bus er et gruppe 3-ord (kort vokaludtale)

Du får en sætning med hvert af disse ord, begge bøjet i ental bestemt:

gruppe 1: manden går ind i hus-et

gruppe 3: manden går ind i bus-sen

Disse to eksempler giver hele forklaringen:

I gruppe 3 skal man blot fordoble slut-konsonanten, så opfylder man betingelsen for den korte vokaludtale: to konsonanter bag vokalen, så skal den udtales som en kort lyd.

De eneste ord, der ikke behøver to konsonanter, er grundord og småord!

Det er kun nødvendigt i det øjeblik, disse ord skal bøjes, så skal man fordoble konsonanten for at bevare den korte udtale.

Gør man ikke det, ændres udtalen til at være lang.

Her får du nogle flere eksempler:

en kat ----kat-ten	en dam ---- dam-men
kom ----- at kom-me	hop ----- at hoppe

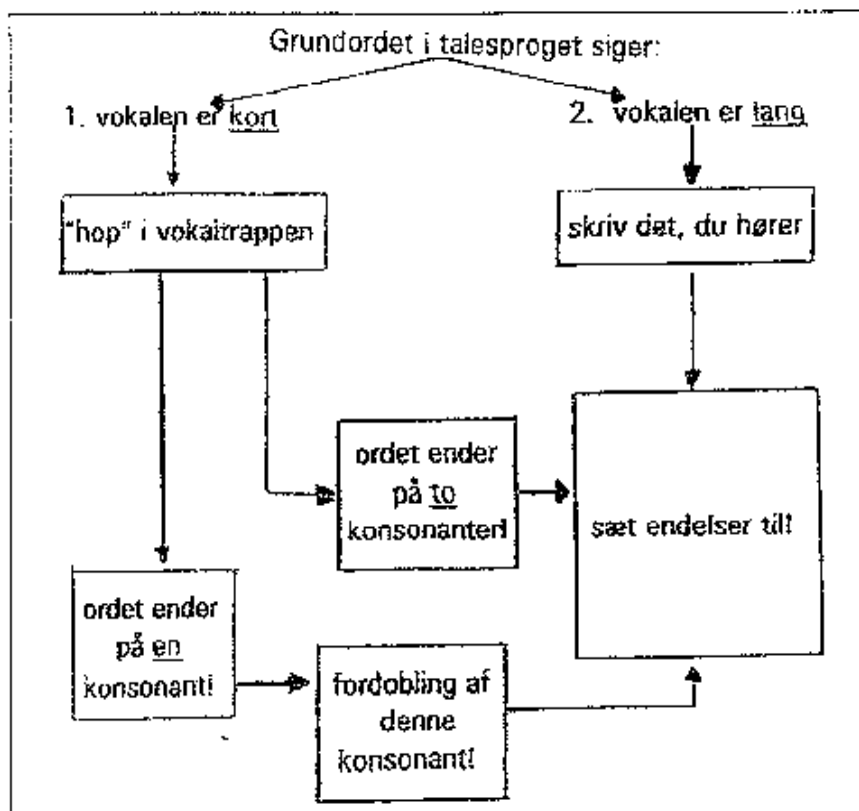
Det samme gælder for alle ord, der består af to stavelser eller flere!

ens konsonanter: en lomme en sommer et tæppe en krukke

forskellige: et hæfte en pensel at klatre at malke to konsonanter

Nu kan den sidste streg trækkes i oversigten (se næste side):

Nu kommer tegningen på side 16 til at se sådan ud:

Som du ser på skemaet, er "ringen" nu sluttet!

Det betyder, at alle danske ord kan føres igennem det, både navneord, udsagnsord og tillægsord.

Man lytter først til **grundordet** og afgør, om ordets vokal udtales med en lang eller en kort lyd, så ved man, hvilken pil ordet skal følge til skemaet, hvor der står: sæt endelser til! Derefter kan bøjningen foregå!

En meget vigtig ting om bøjningerne: husk dette!

Man må aldrig ændre konsonanterne i et grundord!

Hvis man gør det, sker der en af to ting: enten slår man ordet i stykker, så det slet ikke er et rigtigt ord, eller man danner et helt nyt ord. (skab - b = ska stål - l = stå)

Den eneste forandring, der kan ske, er en ændring af vokalen!
Dette kan ske, uden at man slår ordbilledet i stykker.

fx: tand - tænd-er, spørg - spurg-te, stor - stør-re

Afdeling 3.

Bøjning af navneord!

Her ser du en oversigt over alle navneords bøjning:

Som du ser på skemaet, bøjes navneord i ental nr.1 og nr. 2 og i flertal nr.3 og nr.4.

Bøjningen fra grundord (nr.1) til ental bestemt (nr.2) er ganske let.

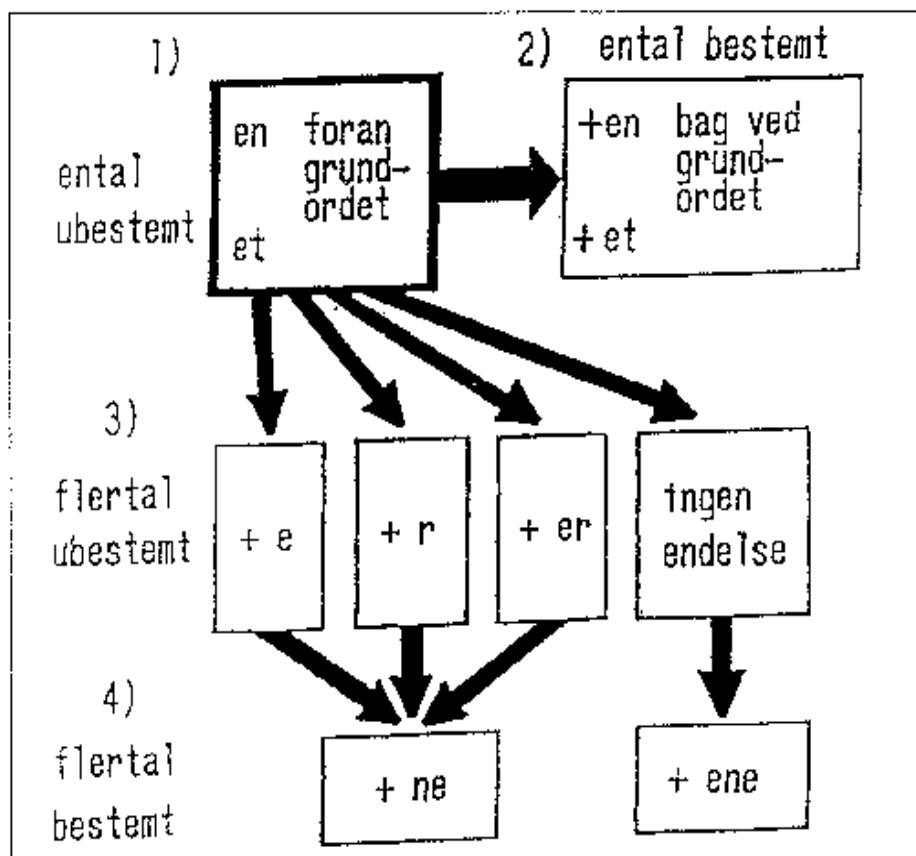
Den foregår, som du ser, bare ved at sætte -en eller -et bag ved grundordet. Dermed er bøjningen i ental færdig.

Flertal ubestemt (nr. 3) får man frem ved at tænke: flere foran grundordet, således:
en dag flere dage

Og som du ser, har vi 4 forskellige endelser på dansk for at danne flertal ubestemt, nemlig -e, -r, -er og ingen!

Endelig danner vi flertal bestemt (nr.4) gennem 2 endelser: -ne og -ene.

Disse endelser er ret lette at huske. Lær dem udenad!

Husk altid at følge pilene: fra nr.1) til nr.2)

fra nr.1) til nr.3)

gentag nr.3) og videre til nr.4)

Bøjning (fortsat)

Inden du skal øve bøjningerne, får du nogle eksempler, som samtidig gør det lettere at huske endelserne:

en dag en uge en måned et år

De bøjes således:

1) grundord 2) ental bestemt 3) flertal ubestemt 4) flertal bestemt

en dag	dag- <u>en</u>	dag- <u>e</u>	dage- <u>ne</u>
en uge	uge- <u>n</u>	uge- <u>r</u>	uger- <u>ne</u>
en måned	måned- <u>en</u>	måned- <u>er</u>	måneder- <u>ne</u>
et år	år- <u>et</u>	år- <u>_____</u>	år- <u>ene</u>

I disse eksempler ser du, at når et grundord ender på et e, (uge, billede), får det henholdsvis kun tilføjet n og t i ental bestemt.

(Dette gælder dog ikke for de få ord, der ender på et e med ekstra tryk! fx: sne - en ide - en kupe - en).

Nu skal du prøve!

Skriv på skrivesiden, som det er vist i eksemplerne herover de fire numre og bøj så disse ord:

en bold, en eg, en arm, et bjerg, en bjørn

en abe, en bakke, en ambulance, en dukke, en fane

et fartøj, en elefant, en divan, en fest, en dato

et fjernsyn, et fag, et bål, et flag, et besøg

Skriveside

Lined writing area consisting of 20 horizontal lines.

Læsestykke:

Hurtigt lukkede han låget over sit hoved,
 det var jo den eneste måde,
 hvorpå han kunne undgå at blive opdaget.
 Han var slet ikke bange,
 men han havde en følelse af,
 at han var gået i en fælde,
 og at der var fare på færde.

Nu kunne han høre trin,
 der nærmede sig over hovedet på ham,
 og han kunne høre, at maleren ikke
 var kommet tilbage alene,
 der var mindst to, måske tre foruden ham selv.
 Nu standsede de lige ved kisten.

“Det hele er i orden”, hørte han Jans stemme.
 “Vejen er klar. Vi går ned gennem kisten,
 og jeg brækker låget af penge-kisten
 med denne jern-stang.
 Så skjuler I pengene i jeres munke-kutter
 og går ganske roligt ud af gården.
 Selv stikker jeg af engang i nat,
 og så mødes vi på det aftalte sted.”

“Nå, så det er munkene,” tænkte Aksel,
 “de er altså falske og vist ikke
 så affældige, som de så ud til.”

Men han indså også,
 at han var i en alvorlig knibe.
 Om et øjeblik ville de åbne låget,
 og så ville han sikkert
 få malerens jernstang at føle.
 Måske kunne han gemme sig nede i rummet.
 Han lod sig halv-vejs glide ned ad trinene
 og krøb sammen i det hjørne,
 der var lige neden for trappen.

Nu kom mændene ned ad trappen.
 De var tre og passerede lige forbi ham,
 men de opdagede ham ikke i denne omgang.

“Her er sort som i graven,”
 mumlede en grov stemme.
 “Nu åbner jeg for lygten,” svarede Jan.
 Og det øjeblik benyttede Aksel sig af.

Opgave: Nu skal du selv prøve for alvor. Bøj alle de navneord, der er sat streg under!

Bøjning af udsagnsord.

Du ved allerede en del om udsagnsord:

- 1) du ved, at man kan kende et udsagnsord på, at man kan sætte

at eller jeg foran det!

- 2) Du ved, at det fortæller, hvad man laver lige nu, eller hvad man har lavet; så siger man, at det er bøjet henholdsvis i

nutid eller datid

- 3) Du ved også, at det kan fortælle, hvad man skal lave, altså give ordre eller besked til en anden person.

Hertil bruges grundordet eller bydemåde, som denne form også kaldes!

fx: bydemåde	at-form	nutid	datid
spis!	at spise	jeg spiser	jeg spiste
læs!	at læse	jeg læser	jeg læste

Disse fire bøjnings-former skal du arbejde med i det næste læsestykke!

Læsestykke:

Som en kat for han op ad trappen,
satte med al sin kraft ryggen mod kistelåget
og fik det op. Så for han ud af kisten
og smækkede låget i.
Han hørte et frygteligt spektakel bag sig
og forstod så udmærket, hvad det var.

En af mændene var fulgt efter ham,
men var snublet og var styrtet ned ad trappen.
Det var det, der havde reddet ham.

Aksel styrtede hen til krukken med penslerne,
fandt den store nøgle og nåede også
at få den sat i låsen.
Men nu hørte han, at mændene var der.
I sin nød gav han sig til
at trampe i gulvet og efterligne
gamle Jeppe Borg-fogeds rustne stemme:
"Herhen alle sammen, så skal vi give
dem en varm velkomst."

Opgave: her er flere ord at bøje: kald, besøg, stæv, lær, prøv, stands.

Skriveside

Lined writing area consisting of 18 horizontal lines.

I det, du lige har skrevet, har du lært udsagnsordenes første bøjninger og disses endelser:

	+ <u>e</u>	<u>at-form</u>
grundord	+ <u>er</u> (eller kun <u>r</u> : <u>når</u>)	<u>nutid</u>
	+ <u>ede</u>	<u>datid</u>
	+ <u>te</u>	

Vi har altså to endelser i datid, men bortset herfra er dette skema uhyre let at lære udenad!

Det skal dog tilføjes, at der findes to bøjninger mere. De bliver gennemgået senere. Du skal nemlig først lære bøjning af tillægsord!

Opgave:

I det næste læsestykke er der sat streg under både en del navneord og en del udsagnsord. Du skal bøje dem alle sammen efter skemaerne.

Læsestykke:

Ved at høre Jeppes stemme,
tøvede mændene et øjeblik,
 og dette øjeblik blev det afgørende,
 for det lykkedes Aksel med et snuptag
 at dreje nøglen rundt i låsen
 Maleren og de to falske munke var fangede.

Aksel pustede ud. Det havde alligevel været en drøj tur.
 Nu måtte han nok hellere
 give Jeppe Borgfoged besked om alt,
 hvad der var hændt.

Idet Aksel kom ned i borggården,
 red en af hans fars drabanter
 over vindebroen og meldte, at
 ridder Jakob og hans frue var på vej hjem
 og ville være på Palsgård inden en time.

Så besluttede Aksel at beholde sin hemmelighed
 for sig selv så længe.
 Kisten var solid nok,
 den lod sig ikke flytte.
 Den skulle nok holde på slynglerne.

Husk, at der er to endelser i datid. Er du i tvivl, prøver du med dem
 begge to, så er det let at høre, hvilken der er den rigtige.

Bøjning af tillægsord.

Denne bøjning er den letteste af de bøjninger, du skal kunne.

På side 4 fandt du grundordet af en del tillægsord.

Hvis du blader tilbage og ser på de under-stregede ord, lægger du mærke til, at mange af dem får føjet to bestemte endelser til deres grundord, nemlig endelserne:

-e og -t

Når de får det, siger vi, at de er bøjet i henholdsvis: e-form og t-form!

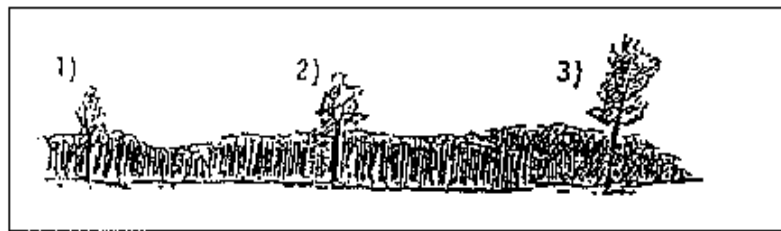
Denne bøjning kaldes:

tillægsordenes almindelige bøjning!

Men tillægsord har også en anden bøjning. Normalt bruges de jo til at beskrive, hvordan noget ser ud, men vi kan også bruge dem til at sammenligne nogle ting med hinanden.

For nemmest at forstå og lære denne bøjning, får du her et par tegninger at se på:

Her er tre træer; vi sammenligner deres højde!

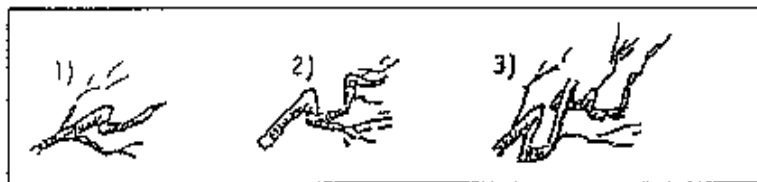

Træ nr. 1 har en høj stamme.

Træ nr. 2`s stamme er mere høj end nr. 1`s!

Træ nr. 3`s stamme er mest høj af dem alle!

Her er tre grene. Vi sammenligner også dem!

Gren nr. 1 er skæv.

Gren nr. 2 er mere skæv!

Gren nr. 3 er mest skæv!

Selv om tillægsordet er det samme for de tre træer og også det samme for de tre grene, så er træerne og grenene alligevel forskellige!

Hvad er det for to ord, som viser forskellen?

Svar her: _____ og _____

Fortsættelse af forrige side:

Alle tillægsord kan bøjes på den måde, du lige har set:
man kan være mere eller mest stærk, høj eller klog i klassen.

Men det er som regel kun særlig lange tillægsord, der bøjes på den måde:

fx: at være langbenet.

det bøjes: langbenet - mere langbenet - mest langbenet.

Det drejer sig derfor om ret få ord.

I almindelighed foregår bøjningen således:

ordene mere og mest slås i stykker til:

m-ere og m-est

herved fremkommer to endelser, som sættes til **grundordet!**

således: høj høj-ere høj-est
 klog klogere klogest

Nu skal du selv prøve med alle bøjninger af et tillægsord.

Lav en oversigt på denne måde på skrivesiden:

grundord	e-form	t-form	-ere	-est
stærk	stærke	stærkt	stærkere	stærkest
skarp	skarpe	skarpt	skarpere	skarpest

Opgave: bøj på den måde disse tillægsord:

kold svær drøj rig rar pæn klar ny fæl fin køn smuk

(tænk dig godt om, når du kommer til de to sidste!)

Den bøjning, du har set her, som har endelserne -ere og -est har et navn

den bøjning hedder **gradbøjning**.

Tillægsord kan altså forekomme i to forskellige bøjninger:

1) e-form og t-form (den almindelige bøjning)

2) gradbøjning: -ere og -est

Hvis du blader et par sider tilbage til oversigten over udsagnsordenes bøjning, kan du se, at der til sidst står:

” Det skal dog tilføjes, at der findes to bøjninger mere. De bliver gennemgået senere. Du skal nemlig først lære bøjningen af tillægsord.”

Den kan du nu, og her kommer så de to sidste bøjninger, og det kan gøres hurtigt. Forklaringen er den, at disse to kan optræde i sætninger, som om de er tillægsord: fx: en skrevet bog, en læsende elev! De kaldes derfor:

udsagnsordets **tillægsformer**.

Den første hedder den korte tillægsform og fremkommer ved, at man tænker jeg har eller jeg er under bøjningen, således:

spis: (jeg har) spist endelsen er -t!

fald: (jeg er) faldet endelsen er -et!

Den anden bøjning hedder den lange tillægsform og dannes på denne måde:

spis: spis-ende

fald: fald-ende

Endelsen er altid -ende ved alle udsagnsord!

Den fuldstændige bøjning af udsagnsord ser derefter således ud:

+e	at-form eller navnemåde

+er	nutid

+ede	(men: hav- <u>de</u> , sag- <u>de</u> , gjor- <u>de</u>)
	datid
+te	

+t eller et	kort tillægsform

+ende	lang tillægsform

Opgave: Skriv disse udsagnsord i kort og lang tillægsform:

hør styrt tramp læs meld skjul kom hop lig
(husk fordoblingen i de tre sidste ord!!)

Læsestykke:

Da ridder Jakob steg af hesten og hilste
 på sin søn, spurgte han:
 "Nå, hvilke drenge-streger har du så bedrevet,
 mens jeg har været borte?"

"Ikke store sager," svarede Aksel,
 "men jeg har dog fandet tre tyve.
 De sidder i den røde kiste."
 "I den røde kiste!" udbrød ridder Jakob og blev bleg.

Så fortalte Aksel hurtigt det hele, og ridder Jakob
styrtede med sine svende op i salen.

Alt forholdt sig ganske, som Aksel havde sagt.
 Og da tyvene indså, at al modstand var håbløs,
 kom de frem og overgav sig.
 Nu holdt ridder Jakob forhør og fik forklaringen.

Kun han selv og den mester,
 der havde bygget borgen, vidste besked
 med det hemmelige rum under kisten.

Da mesteren havde gjort borgen færdig,
 var han draget til udlandet,
 og der havde han engang på en kro,
 hvor han havde fået nogle glas for meget,
 over for maleren Jan pralet af sin fine ide
 med den røde kiste.

Da Jan noget senere kom til Danmark,
søgte han straks arbejde på Palsgård
 og undersøgte, om det var sandt,
 hvad mesteren havde sagt.
 Og nu mens ridder Jakob
 var i Kolding med sit store følge,
 havde han haft held til at stjæle nøglen
 i ridder Jakobs brevkammer.

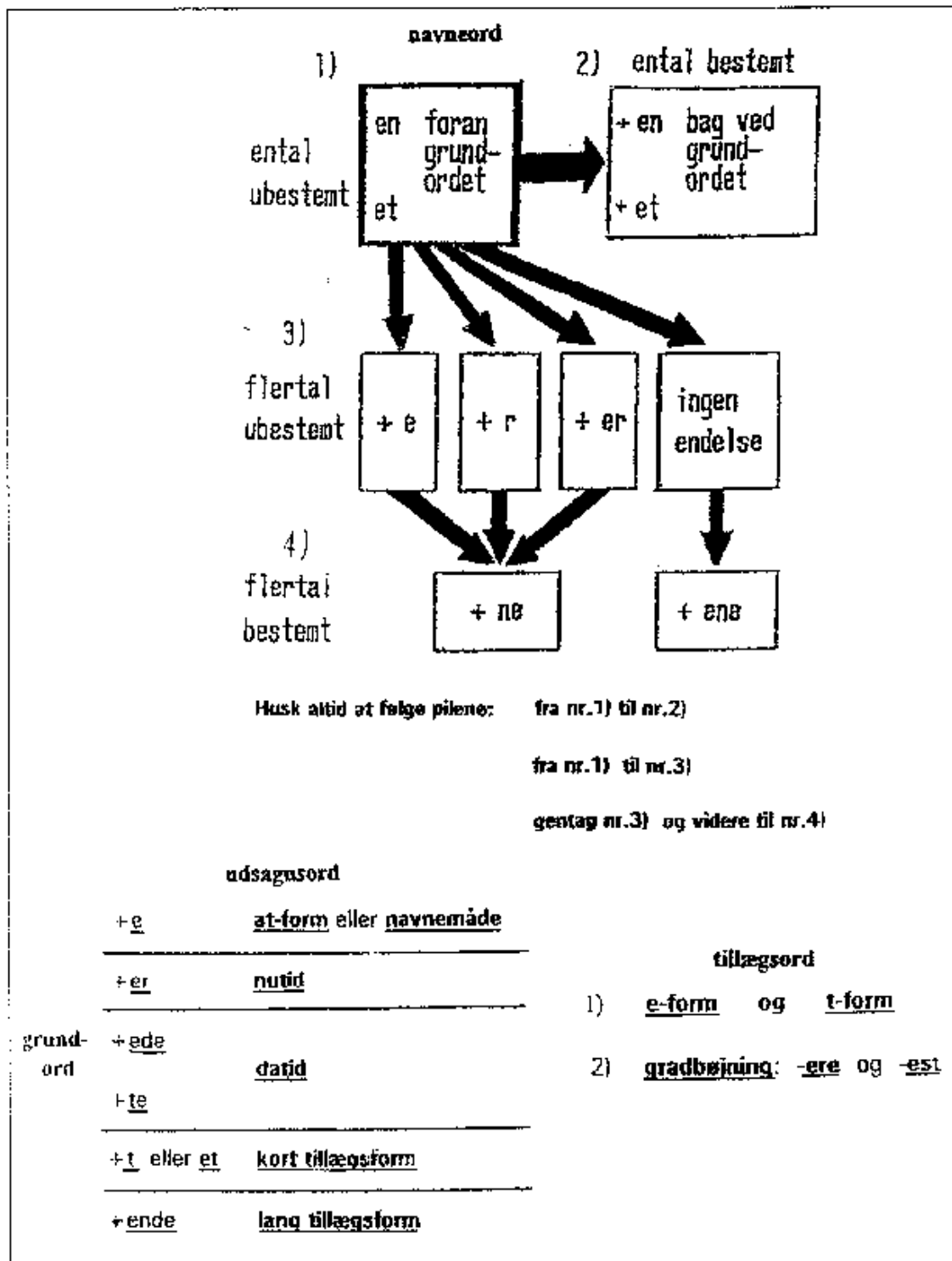
De to "munke" var et par slyngler,
 han havde mødt på sine vandringer,
 og som han havde aftalt det hele med.
 Men i sidste øjeblik var planen altså gået galt.
 "Du har opført dig modigt!" sagde ridder Jakob
 og slog sin søn på skulderen,
 "du kan skam lave andet end drengestreger,
 og næste gang jeg drager ud, skal du komme med"

Opgave: Hvorfor står der "munke". Hvad betyder det?
 Del ordene med streg op i de tre slags ord og bøj dem!

Historien om Aksel og hans oplevelser, da han var alene hjemme på Palsgård, er nu slut, og den endte jo godt.

Opgave: Da du var færdig med "Mosekonen", prøvede du at genfortælle historien med dine egne ord så kort som muligt.
Prøv det samme med historien om Aksel!

Her har du den samlede oversigt over bøjningen af navneord, udsagnsord og tillægsord, som du har arbejdet med så mange gange, at du nok kan de fleste endelser udenad allerede:

Ekstra stavehjælp.

Når du kikker på dit oversigts-skema over "System-dansk", kan du se, at der er tre tomme felter.

De er ikke blevet omtalt før, da det er bedst, at de bliver gennemgået af din lærer, men jeg skal kort fortælle noget om dem:

Hidtil har du arbejdet med det, som kaldes "rammerne" for det danske skriftsprog. De tre tomme felter hører sådan set ikke med som en del af "rammerne", men alligevel tjener de naturligvis et formål. De indeholder nemlig hver for sig en ekstra hjælp til stavningen!

Det første felt siger: a -----> æ <----- å (a og å bliver til æ!)

For ca. 1000 år siden skete der en ændring i det danske sprog, præcis som angivet i parentes: i mange ord, der indeholdt a eller å som vokallyd ændredes disse to vokaler til en æ-udtale.

Dette har fået en vis betydning, for det "gamle" æ udtales nemlig som en kort vokallyd, men forbliver stavet æ, selv om vokaltrappen jo fortæller, at kort æ-lyd hopper til e, men dette gælder altså kun "moderne" dansk.

Det kan naturligvis være vanskeligt at afgøre, hvad der er "moderne", og hvad der er "gammelt" i sproget, men det følger trods alt et bestemt mønster i mange tilfælde. Her får du nogle eksempler:

bøjning af navneord: tand-tænder mand-mænd tå-tæer hånd-hænder

bøjning af udsagnsord: hjalp-hjælper hang-hænger

bøjning af tillægsord: lang-længere-længst

afledninger: en afledning taler vi om, når man ud fra et ord med a eller å som vokallyd kan danne et nyt ord, et "familieord", fx:

tal-tælle tale-tfortælle malke-mælk mange-mængde
arm-ærme kamp-kæmpe bånd-bændel gå-fodgænger

Hvis man er i tvivl, kan man undertiden afgøre, om ordet er "moderne" eller "gammelt" ved at udtale det med et a eller å i stedet for æ-lyden!

et enkelt eksempel: skal der staves fængsel eller fængsel?

er der et "familieord"? Ja, fangle! altså: fængsel!

Der findes dog, om ikke mange, så dog nogle, hvor dette ikke kan lade sig gøre. Her nogle enkelte: tæt træt gæst græs æske

I disse tilfælde er der ikke andet at gøre end at forsøge på at huske dem eller at slå op i en ordbog, hvis du er usikker!

Ekstra stavehjælp (fortsat).

Felt nr.2 handler om **det stumme d**, som kan indebære store vanskeligheder for mange, men også her er der hjælp at hente.

Det stumme d findes nemlig kun i forbindelse med 4 konsonant-lyde:

l-lyd n-lyd r-lyd og s-lyd

af mine elever kaldt de fire "slyngler".

Du har lært og arbejdet med, at man altid skal tænke på ordenes **grundord**.

Grundordene "sladrer" nemlig også på dette område. Det stumme d kan høres som et "stød" i slutningen af grundordet.

Du får nogle eksempler, så forstår du det; men man skal udtale ordet meget tydeligt for sig selv. Prøv at lytte til disse ord:

et hul - men vild en ven - men vend dig om smør - men jord og gård

En af mine elever sagde engang, at det lød, som om ordet "fik et spark bagi", og det synes jeg er en udmærket måde at forklare "stødet" på!

Den sværeste af "slynglerne" er s-lyden, og det er, fordi d-et ikke står sidst i ordet, men før s, sådan:

bedst sidst plads pludselig palads gods klods

Et godt råd: hvis du hører en kort vokaludtale sammen med en s-lyd, er det klogt at vælge at stave med -ds, dog kun, hvis du er i tvivl!

Det tredje felt lyder således:

Hvis et **grundord** ender på -t,
er der ikke plads til d!

fx: omtrent blot fat ret assistent felt

Det skal lige nævnes, at vi har nogle få ord, der ligner undtagelser fra denne regel. Det er de dog ikke, men blot ældre t-former, der er bevaret i moderne dansk. Her er de:

lidt (t-form af liden) **skidt** (t-form af skiden = snavset)

midt (t-form af mid, fx: mid-sommer) **skridt** (grundord: skrid)

kridt (t-form af krid, fx: krid-hvid) **lydt** (grundord lyd, fx: der var meget

lydt i stuen) **vidt** (t-form af vid, fx: vidde) **nødt** (t-form af nød, fx.:

at nøde en til noget) **krudt** (t-form af krud, gammelt ord for urt).

Til slut skal den fejl omtales, som gerne volder store vanskeligheder for mange elever, men som i virkeligheden er meget let at undgå.

Det er meget svært for næsten alle at høre forskel på visse udsagnsord i nutid og navnemåde, fx:

at høre - jeg hører at lære - jeg lærer at fare - jeg farer

Men læg mærke til, at disse udsagnsord alle ender på -r i grundordet!

Ved alle andre slut-konsonanter er det let at høre forskellen:

at læse - jeg læser at løbe - jeg løber at spise - jeg spiser

Og her følger så den lette måde at undgå fejlen på:

Nutid og datid kan erstatte hinanden i alle sætninger!

jeg læser en bog = jeg læste en bog

jeg bærer en pakke = jeg bar en pakke

Derimod kan hverken datid eller nutid erstatte en navnemåde!

Øvelse: Du får først en udfyldnings-opgave i t-reglen: afgør, om ordene herunder staves med -dt eller kun -t!

Husk, det er grundordets sidste bogstav, der er afgørende:

Har du sen - t bud efter vognen?

Vi kom for sen - t i morges.

Mor gjorde ren - t på værelset

Hunden er ren-t sin vej.

Jeg har ken-t ham i mange år.

Hun havde le-t efter sine penge.

Skriv sætningerne på skrivesiden og udfyld de manglende bogstaver, hvis der altså mangler nogle d-er! Det er jo ikke sikkert!

Øvelse: Som den sidste øvelse får du nogle sætninger med r-problemet! Er endelsen -er eller -e i disse sætninger? (brug skrivesiden!)

Manden kør_ for hurtigt. Man må ikke kør_ for hurtigt.

Kan du svar_ på spørgsmålet? Hvorfor svar_ du ikke?

Det er da let!!

Kan du besvare disse spørgsmål?

1. Hvorfor må man aldrig forandre en konsonant i et grundord? (side 22)
2. Hvilken endelse har de navneord i flertal ubestemt, der får den lange endelse (-ene) i flertal bestemt?
3. Hvad hedder de fire første bøjninger af udsagnsord? (side 25)
4. Vi kan bøje tillægsord på to måder. Hvad hedder de? Hvilke endelser har de? (side 30)
5. De to sidste bøjninger af udsagnsord hedder den korte og den lange tillægsform. Hvilke endelser har de? (side 31)
6. Hvad er det for to vokaler, der bliver til æ ? (side 34)
7. Hvorfor skal man være særlig opmærksom på de vokaler?
8. Hvilke fire konsonantlyde kan få "det stumme d " efter sig? (side 35). Har vi nogen mulighed for at "høre" det stumme bogstav?
9. Når et grundord ender på -t, hvad skal man så huske på? (side 35)
10. Hvordan undgår man r-fejlen i udsagnsordenes bøjning? (side 36).

System-dansk

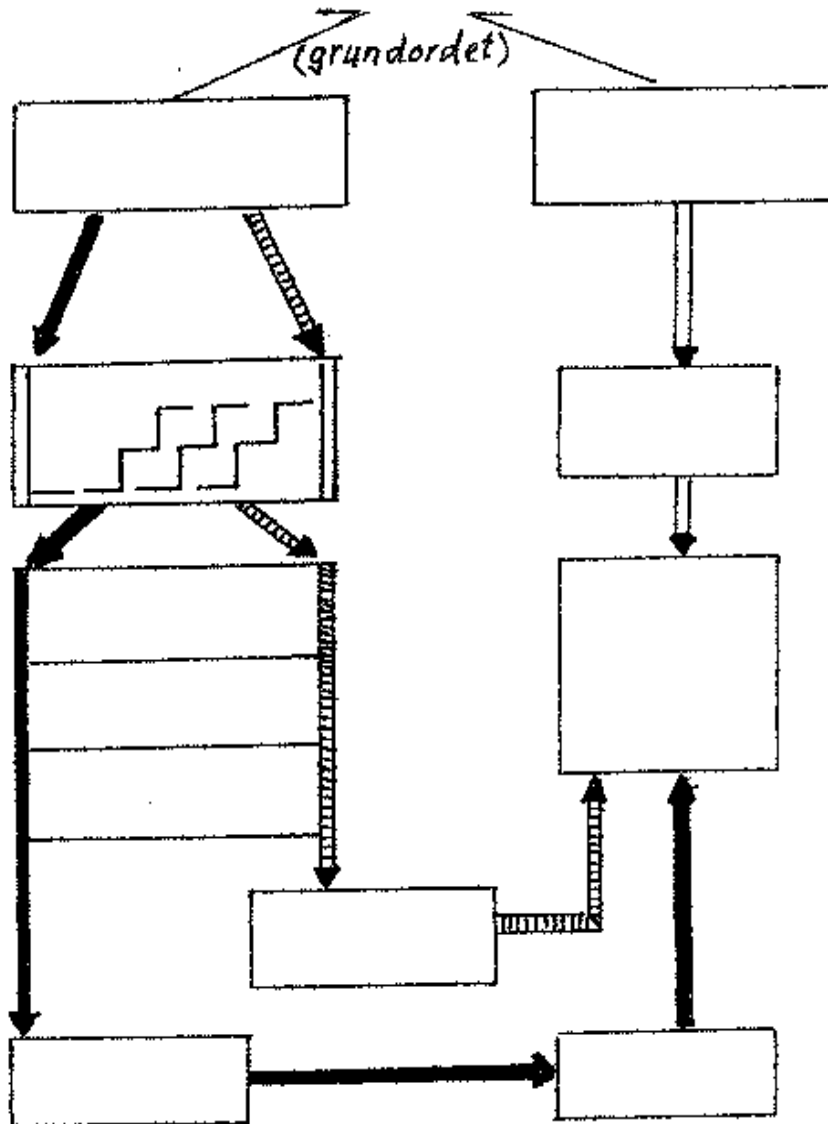
B. SKOULUND LARSEN
ÅRHUS . N.

til elever!

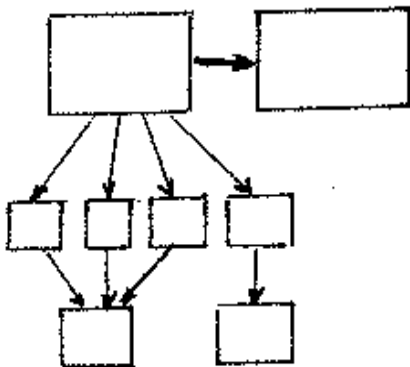
må kopieres!

grundordet har

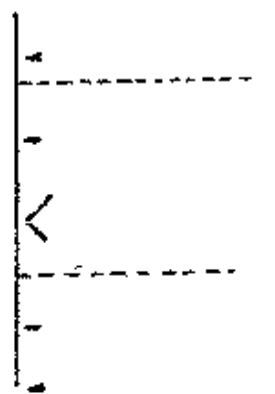
Sk.L.

navneord

uds.ord

till.ord

Skola-System tlf.86-167707